

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.076
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію СЦІРИ МАРІЇ АНДРІЇВНИ
«ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ
ГРАДУАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ПРАГМАТИКА)»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 035 «Філологія»

Дисертантка обрала для свого дослідження мовознавчу галузь, яка, здавалося б, уже досить ґрунтовно вивчена в українській лінгвістиці. Українській фразеології присвячені численні праці видатних учених та сучасних науковців (О.Потебня, О.Селіванова, В.Ужченко, Д.Ужченко, Ю.Прадід, С. Білоноженко, Л.Скрипник, Г.Удовиченко, Ю.Прадід, Б. Ажнюк, Ж. Колоїз, М. Жуйкова, О. Левченко, О. Геращенко та інші). Однак Сціра М. зуміла виявити нез'ясовані ще проблеми в українській фразеології і дослідити їх. Таким чином, об'єктом дослідження у роботі дисертантки стали фразеологічні одиниці із семами градуальності у структурі значення. Предметом дослідження – семантична, структурна характеристика фразеологізмів із семами градуальності, відношення градуальних номенів із фразеологічною, лексичною системою української мови. Метою роботи були семантичний та структурний аналіз фразеологізмів зі значенням градуальності. Новизна одержаних результатів, за твердженнями Сціри Марії, полягала у комплексному дослідженні українських фразеологізмів із семантикою градуальності.

Щодо новаторства, авторка у Вступі до дисертації наголосила на такому:

«Уперше в українському мовознавстві:

- комплексно досліджено українські фразеологізми із семою градуальності;

- запропоновано класифікацію фразеологічних одиниць із семою градуальності (*однак після ознайомлення із текстом дисертації виникло запитання, яку саме класифікацію впровадила авторка вперше в українському мовознавстві*);

- укладено Словник фразеологічних антонімів із семою градуальності. Удосконалено теоретичні засади дослідження градуальності як втілення градації.

Набули розвитку:

- погляди на функціонально-семантичну категорію градації і на градуальність як її відображення в одиницях фразеологічного рівня мови;

- прийоми аналізу значень фразеологічних одиниць і виявлення в них сем градуальності;

- методика опису мовних засобів вираження градуальності;

- характеристика навчального потенціалу фразеологізмів із семою градуальності» [с. 23].

Головні теоретичні засади та практичні результати дослідження були апробовані на звітних і міжнародних наукових конференціях. Основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження опубліковані у п'яти статтях, з яких одна – у закордонному науковому часописі.

У теоретичних розділах наукової праці висвітлено різні підходи до дослідженої проблематики, окреслено терміносистему, яку використано у роботі, проаналізовано зв'язок категорії градуальності з іншими мовними категоріями, а саме з категорією інтенсивності, граничності та міри і ступеня, розглянуто погляди мовознавців на сутність значення фразеологічних одиниць мови, його структуру та прийоми опису; окреслено ознаки фразеологізмів, вивчено такі системні зв'язки як синонімія (варіативність), антонімія, полісемія, проаналізовано різні принципи ідеографічного опису та визначено робочу

класифікацію, описано сучасні погляди на сутність фразеологічної картини світу, функції фразеологізмів у відображенні національного колориту і особливостей світобачення народу, висвітлено принципи лексикографічного, ідеографічного опису фразеологізмів.

Однак у підрозділі 2.2. «Фразеотворення. Особливості фразеологічного значення» розглянуто значно ширший теоретичний матеріал, ніж заявлено у назві: в ньому йдеться про власне деривацію фразеологічних одиниць і про особливості їх семантики, але і про синтаксичну будову фразеологізмів, їх граматико-семантичну структуру, джерела походження, обсяг фразеології, основні ознаки фразеологічних одиниць, поняття фразеологізму, синтаксичну роль фразеологізмів, функціонування фразеологічних одиниць у писемному мовленні тощо. Причому відсутня будь-яка реакція авторки щодо запропонованих тверджень і положень інших мовознавців, які подано в роботі.

Хотілося б також більш всебічного огляду наукової літератури, яка стосується безпосередньо теми дисертації, щоб краще зрозуміти ступінь новизни пропонованої до захисту праці. Так, у підрозділі 2.4. «Фразеологічні одиниці із семою градуальності» лише зазначено, що Н.Горшкова вивчала фразеологічні одиниці з градуальною семантикою, але не подано жодного аналізу праці. Більше того, праці Н.Горшкової навіть не зазначені у Списку використаних джерел.

Дисертантка нанизує визначення головних термінів, якими послуговується у роботі, не пропонуючи їх робочого визначення (синонімів, антонімів, омонімів). Крім того, теоретичний розділ містить інформацію, яка не перегукується безпосередньо із розглянутими у практичній частині проблемами (огляд класифікацій фразеологізмів за різними ознаками: граматична класифікація, синтаксична будова фразеологізмів, граматико-семантична структура фразеологічних одиниць, їх синтаксична роль).

Із тексту теоретичних розділів незрозуміло, які саме положення і попередні лінгвістичні надбання близькі для авторки, а які вона вважає хибними, якими користуватиметься у подальшому дослідженні, а які відкинула як недоречні тощо.

Практичний розділ пропонує докладний ідеографічний аналіз фразеологізмів на позначення градуальності. Авторка сформувала корпус фразеологічних одиниць із семою градуальності (загалом проаналізовано 2220 фразеологізмів) та систематизувала їх у вигляді градуальних шкал. У роботі М.Сціра використала ідеографічну класифікацію В. Ужченка і Д. Ужченка, тематично розподіливши фразеологічні одиниці між трьома фразеотематичними групами – «Людина», «Абстрактні відношення і поняття», «Природа». Слід зазначити, що цей розділ справив враження добре структурованого та продуманого. Підсилюють це враження додатки, які підготувала дисертантка: Словник фразеологічних антонімів із семою градуальності (Додаток Б) та Індекс фразеологізмів (Додаток Г). Попри це, опис та систематизація фразеологізмів у розділі подекуди не уніфіковані.

У нас також виникли деякі запитання щодо ідеографічної класифікації досліджуваних фразеологізмів:

1. Яким чином визначалася семантична градація у фразеологізмах *верства келебердянська (пирятинська, чугуївська, мальована)* – ‘дуже висока на зріст людина’ і *підпирати (плечима (головою)) стелю* – ‘мати дуже високий зріст’. Чому остання фразеологічна одиниця виражає вищий ступінь градації, ніж перша, якщо подані значення тотожні?
2. Дискусійним, на наш погляд, є ототожнення фразеологізмів, які мають значення «хотіти їсти», із фразеологізмами на позначення «їсти» і, відповідно, віднесення фразеологічних одиниць *вовк кишки догризає* – ‘хто-небудь дуже хоче їсти’, *тягне за живіт (за печінки, за печінку)* – ‘хто-небудь дуже хоче їсти, страждає від голоду’, *у животі (аж) пищики грають* – ‘кому-небудь дуже хочеться їсти’, *підвело живіт (живота)* – ‘кому-небудь хочеться їсти’, *аж животу позатягло* + хочеться їсти – ‘дуже їсти’, *аж шкура болить* – 1. + їсти – ‘дуже хочеться їсти’ тощо, сигніфікативне значення яких можна сформулювати й як «бути (дуже) голодним», тобто хотіти їсти, до групи, яка має градуальну сему «їсти», якщо попередньо розглянута

група з градуальною семою «голодний». Авторка поєднала перелічені вище фразеологізми в одній групі з такими фразеологічними одиницями: *губи вмочити (промочити) / мочити (промочувати)* – ‘з’їсти, випити зовсім мало; спробувати’, *заморити черв’яка* – ‘трохи вгамувати голод, перекусити’, *набивати (напихати) / набити (напихати) пельку (кендюх, черево, кишку)* – ‘їсти що-небудь’, *кидати (класти) / кинути (покласти) на зуб (на зуби)* – ‘їсти, з’їдати’, *у три горла* + їсти, пити – ‘жадібно, дуже багато їсти’ тощо, які, погоджуємося, виражають різні ступені прояву процесу споживання їжі.

3. Незрозуміло також, чому фразеологізм *як (мов, ніби) вода зміла (зміла)* – ‘хто-небудь швидко, раптово зник або щось безслідно пропало’ виражає меншу інтенсивність, ніж фразеологізм *як [мов, ніби] у воду впасти (рідко канути, пірнути, шубовснути)* – ‘1. Зникнути безслідно; пропасти’, *тільки тепле місце лишилося* – ‘хтось несподівано зник; що безслідно зникло’, якщо зацитовані значення цих фразеологізмів практично тотожні.

Дивним видається формулювання у підрозділі 3.5. «Фразеологічна градуальність»: «Доцільно окремо виділити градуальні групи фразеологізмів, градація яких відбувається не лише у значенні, а й у самих фразеологізмах». Що саме мається на увазі під формулюванням «у самих фразеологізмах»?

Слід також констатувати, що проблема структури фразеологізмів із семами градуальності, заявлена у назві дисертації, практично не розглянута і не розв’язана.

Висновки до Розділу 3 надто абстрактні і здебільшого не висвітлюють конкретних результатів спостережень за процесами, які відбулися у проаналізованому матеріалі.

Робота не позбавлена пунктуаційних, морфологічних, семантичних та стилістичних огріхів.

Проте висловлені зауваження не нівелюють загального позитивного враження від рецензованої роботи. Дисертація Сціри Марії Андріївни «Фразеологічні засоби вираження градуальності в українській мові (семантика, структура, прагматика)» виконана на достатньому науковому рівні, відзначається актуальністю та новизною, містить багатий і цікавий фактичний матеріал. Дисертантка опрацювала досить солідну кількість наукової літератури різними слов'янськими мовами. Наукова праця є завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), а її авторка, Сціра Марія Андріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія».

Рецензентка:

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
імені професора Іларіона Свенціцького
філологічного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Наталія ХОРОЗ